

дозволили зробити висновок про те, що ми маємо справу з одним типом свідомості, проте на різних етапах його професіогенезу.

Список використаних джерел)

1. Алексеев А.А. Психогеометрия для менеджеров / Алексеев А.А., Громова Л.А.– Л.: Знание, 1991. – 164 с.
2. Артемьева Е.Ю. Психосемантические методы описания профессии / Е.Ю. Артемьева, Ю.Г. Вяткин // Вопросы психологии.– 1986.– № 3.– С.127–133.
3. Борисов Ю. А. Смысловая сфера сознания и самосознания успешных и неуспешных менеджеров среднего звена / Борисов Ю. А., Кудрявцев И. А. // Психологический журнал.– 2003.– том 24.– № 1. – С. 91–103.
4. Дробот О.В. Психосемантичний аналіз професійної свідомості майбутніх менеджерів. – дис. канд. психол. наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології – ОНУ ім. І.І. Мечникова, Одеса, 2009. – 237 с.
5. Серкин В. П. Методы психосемантики / Серкин В. П. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 207 с.
6. Шалак В.И. Современный контент-анализ. Приложения в области политологии, психологии, социологии, культурологии, экономики, рекламы / Шалак В.И. РАН, Ин-т философии. – М.: Омега-Л, 2004.– 272 с.

Summary

This research presents a comparative analysis of parameters of consciousness of future professional managers, now being students.

Keywords: managerial consciousness, comparative analysis, genesis profession.

УДК 159.923

Євченко І. М.

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ЗДАТНОСТІ ДО САМОСТВЕРДЖЕННЯ

Анотація

У статті представлено зміст, структуру та особливості програми «Психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження».

Ключові слова: стратегії самоствердження, студентський вік, рефлексія, емпатія, ефективна комунікація, самосвідомість, образ Я.

Аннотация

В статье представлено содержание, структуру и особенности программы «Психологические основы формирования у студентов способности к самоутверждению».

Ключевые слова: стратегии самоутверждения, студенческий возраст, рефлексия, эмпатия, эффективная коммуникация, самосознание, образ Я.

Постановка проблеми. Сучасність вимагає від особистості студента мобілізації всіх своїх здібностей для успішної реалізації професійних завдань, демократичне суспільство зацікавлене у використанні всіх умінь кожної людської особистості, у максимальному розвитку всіх творчих можливостей людини. Це багато в чому залежить від самої людини, від її віри у власні сили, уміння бути вимогливою до себе (критикувати себе і позитивно ставитися до

критики з боку оточення), постійного прагнення до самовдосконалення, уміння керувати собою, своїми вчинками. Формування всіх цих якостей сучасної молоді людини можна вважати фундаментом конструктивного самоствердження особистості та основою виховання культури особистісного самоствердження.

Мета статті – розробити та представити програму формування у студентів здатності до позитивного самоствердження особистості.

Студентство – це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти. Студентський вік (18-25 років) становить особливий період в житті людини насамперед у силу того, що «за загальним змістом і за основними закономірностями вік від 18 до 25 років становить, швидше, початкову ланку в ланцюзі зрілих вікових періодів, ніж заключну в ланцюзі періодів дитячого розвитку» [4, с. 255].

Слід зазначити, що студентство є центральним періодом становлення людини, особистості в цілому, прояву найрізноманітніших інтересів. У цей час відбувається формування соціально зрілої особистості, змінюється система поглядів на світ, на своє місце в цьому світі. Ш. Бюлер зазначає, що у віці 16-20 років, створюються передумови для самовизначення людини [5]. Юнацький вік характеризується переважно активним формуванням характеру і життєвого самовизначення людини, спрямуванням в майбутнє. Прагнення до реалізації внутрішньої потреби своєї індивідуальності, свого Я особливо яскраво заявляє про себе саме в юності. Прагнення до самоствердження стає стійким процесом у юнацькому віці у зв'язку з розвитком світогляду, самосвідомості, волі, об'єктивації самооцінки й оцінки оточення, потреби в самовираженні.

У своїх наукових доробках І. С. Булах вважає, що самоствердження особистості «набирає» все більшої значущості, так званих «обертів» саме в підлітковому віці і «розвивається» далі. На її думку, сутнісною «тканиною» самоствердження молоді людини є її особистісне зростання. В розумінні автора, «особистісне зростання підлітка являє собою процес самоусвідомлення та ціннісного ставлення до власного Я, що актуалізує нові рівні відкриття в самому собі моральних якостей і моральних почуттів та піднімає особистість до осмисленого переживання власних дій, як вільних, відповідальних учинків» [3, с. 142].

«Самоствердження – це реалізація первісних потенцій конкретної особистості, утвердження свого Я завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері, – зазначає І. Бех, – стимулює її до самовдосконалення, самовиховання, обумовлює відповідні прояви у певних поведінкових ситуаціях, діяльності» [2, с. 60]. Іноді подається визначення самоствердження, як прагнення людини до високої оцінки і самооцінки своєї особистості. На нашу думку, самоствердження є результатом оцінки, а самооцінку необхідно розглядати як завершальний етап самоствердження. Найбільш широким, точним поняттям процесу самоствердження є визначення запропоноване Р. Альберті, яке ґрунтується на тому, що до дій по самоствердженню людей

змушує відчуття неспокою за своє буття. Самоствердження – це процес утримання або набуття, або розширення людиною обсягу його – власне людського – буття, набуття сенсу буття [1]. Тобто самоствердження дає змогу заявити про себе повною мірою як про особистість.

Є. П. Нікітін відзначає проблеми, які можуть виникнути у людини в процесі ствердження – дефіцит самоствердження:

- дефіцит потенціалу самоствердження (специфічний потенціал нижче того, який вимагається для задоволення ситуаційного імпульсу);
- дефіцит імпульсу самоствердження (ситуаційний імпульс слабкіше того, який був здатний ініціювати повну реалізацію специфічного потенціалу) [6].

Цілі самоствердження можна розділити на конструктивні і компенсаторні. Згідно Н. Є. Харламенкової, існують чотири стратегії самоствердження:

- 1) конструктивна стратегія (позитивна поведінка, спрямована на самореалізацію);
- 2) домінуюче-агресивна стратегія (дії за рахунок інших і з вираженою ворожістю і прагненням подавити інших);
- 3) самоподавлення (відмова від самоствердження і самовираження);
- 9: невпевнена стратегія [там само].)

Можливі різні тактики самоствердження: конструктивне самоствердження з конструктивними цілями, але завжди є в ньому елемент демонстрації; домінуюче самоствердження – заради влади; компенсаторна стратегія самоствердження – не вдалося в одній важливій справі, так самостверджує в неважливому; захисне самоствердження – заради марнославства, підвищення самооцінки. Спонукальними причинами самоствердження часто є честолюбство і марнославство, незадоволені амбіції. Завжди має місце елемент тиску на оточення з неусвідомленою мотивацією самозвеличення. Зовнішня сторона поведінки особи, що самостверджується, може сприйматися тими, що оточують, як успішне досягнення цілей, а сама людина як вольовий суб'єкт, що домагається свого наперекір труднощам [7]. Адекватне самоствердження викликає позитивну реакцію оточуючих, ця позитивна реакція призводить до кращого самосприйняття, а краще самосприйняття веде до подальшого самоствердження [6].

Для самоствердження особистості необхідні певні умови: психологічна ситуація, що налаштовує студентів на вільне висловлення своїх поглядів, думок, ідей та пропозицій, виникає лише тоді, коли викладач дотримується демократичного, а не авторитарного стилю взаємодії, уміє вислухати, виявляє безумовно позитивне ставлення до студентів, створює позитивний психоемоційний клімат. Мабуть саме тому в гуманістичних педагогічних концепціях самооцінці студентів належить провідна роль, оскільки панує ідея незмінної позитивної екзистенції особистості людини, яка схильна до самовиявлення і самоактуалізації, а тому цілі, зміст, стиль спілкування і

соціальної взаємодії учасників навчального процесу підпорядковуються головному – її високій самооцінці та самоствердженню.

Однією з головних сфер життєдіяльності студентів є навчальна сфера. Але в навчальному процесі студенти з спрямованістю позиції на те, щоб «бути як всі», як правило, не активні: вони не прагнуть виділитися, не беруть участь в обговоренні спірних питань, у відкритих диспутах займають позицію стороннього спостерігача або швидко погоджуються з думкою більшості. Прагнення до комформності обумовлено залежністю, станом тривоги і невпевненості в собі. Таким чином, спрямованість позиції утвердження, але те, щоб «бути як всі» розглядається нами як стратегія самоподавлення.

Студентська група і її субкультура має великий вплив на формування особистості студентів. Це вплив відбувається в таких сферах як мода, розваги, спільна участь у громадському житті курсу. Особливий тон в цих сферах утвердження задають студенти з позицією, спрямованою на те, щоб «бути краще за всіх». На поведінковому рівні вона проявляється в бажанні відкрито й напористо висловлювати свою точку зору з усіх питань; на емоційному – не тільки претендувати на право мати власні вподобання і смаки, а й часто нав'язувати їх іншим; на ціннісному рівні – у свідомому ігноруванні, а часом і у відкиданні групових цінностей і норм. Спрямованість такої позиції утвердження ми визначаємо як стратегію домінування, при якій сутнісні сили проявляються, на наш погляд, так: «можу», «хочу», не «треба».

Спрямованість позиції утвердження на те, щоб «бути краще себе самого вчорашнього» не спонукає особистість «заганяти» себе у вузькі рамки «бути як всі» і не підстьобує «перестрибнути» самого себе, відшуковуючи способи «бути краще за всіх». Потреба в самоствердженні студентів з такою спрямованістю позиції утвердження на всіх трьох рівнях проявляється в самостійності, емоційній стійкості, розсудливості та реалізмі. Стратегію вибору такої спрямованості позиції утвердження ми називаємо конструктивною стратегією. Вона спочатку гармонізує сутнісні сили, реалізуючи їх у такому вигляді: «можу», «хочу», «треба» і налаштовує студента на сприйняття головних сфер своєї життєдіяльності, як адекватних своїм силам, можливостям і здібностям. Головні сфери самоствердження студентів, орієнтованих на конструктивну стратегію – навчальна й професійна.

Опрацювавши наукову літературу з проблеми дослідження та визначивши психологічні особливості стратегії самоствердження студентів, ми встановили, що для формування у студентів здатності до конструктивної стратегії самоствердження необхідно сформувати цілісний Я образ, відповідно до цього підвищити рівень самоповаги, самовпевненості, самопослідовності, самоприйняття, покращити міжособистісні та виробничі відносини в колективі, знизити рівень агресивності та почуття провини й образи. З цією метою нами був здійснений експеримент з формування оптимальних психологічних засад здатності до самоствердження, тобто формування здатності до конструктивної стратегії самоствердження особистості.

Мета формуючого експерименту – розробити та реалізувати програму, спрямовану на розвиток здатності до самоствердження студентів вищих навчальних закладів.

Нами була сформульована наступна гіпотеза експериментального дослідження: шляхом цілеспрямованого навчання за спеціальною програмою можна сприяти розвитку психологічних засад формування у студентів експериментальної групи здатності до самоствердження. Тобто ми передбачаємо, що якщо студенти матимуть вищий рівень сформованості Я образу, то при самоствердженні вони використовуватимуть конструктивну стратегію. Виходячи з цього незалежною змінною можна вважати психологічні фактори самоствердження, а залежною – стратегії самоствердження особистості.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження нами було визначено наступні завдання:

1. Розробити, обґрунтувати та апробувати програму формування та психологічної корекції самоствердження особистості в світоглядному становленні студентів з урахуванням соціально-психологічних умов її розвитку.
 2. Надати студентам знання про особливості самоствердження.
- 54 Сформувати у студентів здатність до конструктивного самоствердження.)

Мета, гіпотеза та завдання дослідження були покладені в основу розробки програми «Психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження», яка реалізовувалась шляхом тренінгових занять з експериментальною групою студентів.

Основними принципами розробки програми були комплексність та багаторівневність. Перший принцип був реалізований шляхом вибору таких форм та методів роботи, які дозволяли ефективно діяти одночасно в декількох напрямках. Тобто програма спрямована на розвиток всіх факторів, які впливають на самоствердження.

Розглянемо більш детально зміст та структуру програми «Психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження». Впровадження програми здійснювалось у формі системи тренінгових занять. Вона включає вступну частину, п'ять розділів, підсумки та впроваджувалася за таким загальним планом:

Вступна частина тренінгу.

Розділ 1. Розвиток рефлексії та емпатії.

Розділ 2. Розвиток навичок ефективної комунікації.

Розділ 3. Розширення особистісної самосвідомості.

Розділ 4. Формування цілісного Я образу.

Розділ 5. Формування прагнення до самоствердження.

Підведення підсумків тренінгу.

Програмою передбачено проведення п'яти тренінгових занять. Орієнтована тривалість кожного із занять складає 5 академічних години.

Відповідно, загальний обсяг тренінгу включає: а) вступ до тренінгу (1 академ. год.); б) основну частину (23 академ. год.); в) підсумки (1 академ. год.).)

Вступна частина тренінгу: вступне слово тренера; криголам «Знайомство»; мозковий штурм «Наші правила»; вправа «Мої очікування»

Розділ I. Розвиток рефлексії та емпатії.

Мета даного комплексу вправ полягає у розвитку вміння проникати у внутрішній стан іншої людини, мисленно ставити себе на її місце, адекватно оцінювати та розуміти її психоемоційні стани, «думати за неї», «вживатися» в її психоемоційні стани, співпереживати їй.

Зміст розділу I: вправа «Дзеркало»; вправа «Розморозь!»; вправа «Роздум»; вправа «Актор»; вправа «Почуття і стани»; вправа «Скульптура»; вправа «Автопортрет»; вправа «Я бачу перед собою...»; вправа «Асоціації»; підведення підсумків заняття.!

Розділ II. Розвиток навичок ефективної комунікації.

Мета даного комплексу вправ полягає в опануванні та розвитку прийомів ефективного спілкування та технік активного слухання через ігрові методи навчання.

Зміст розділу II: вправа «Радіо»; вправа «Перекладач»; інформаційне повідомлення «Стилі спілкування» з етапом розгляду та обговорення схеми спілкування (рис. 1), запропонованої Т. Ф. Цигульською [8], вправа «Електричка»; вправа «Моя проблема в спілкуванні»; вправа «Тарабарщина»; вправа «Встань!»; вправа «Штовхачки»; підведення підсумків заняття.

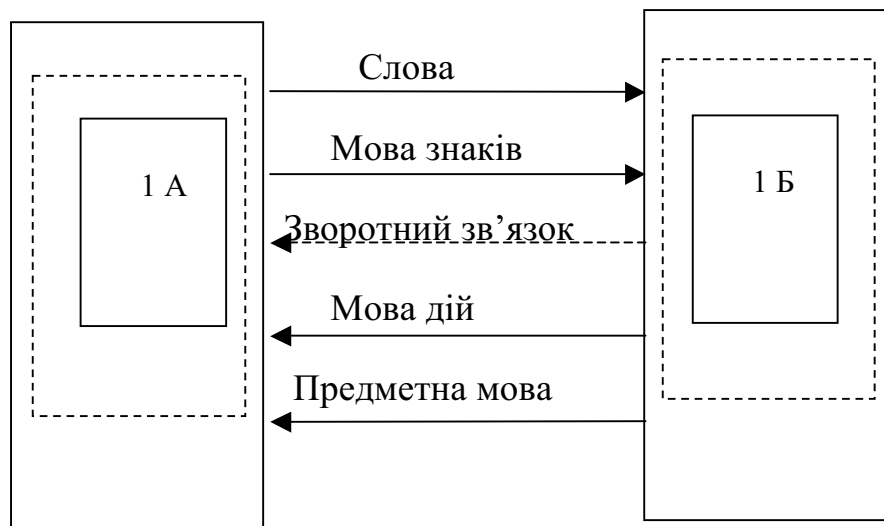

Рис. 1. Схема спілкування за Т. Ф. Цигульською

Розділ III. Розширення особистісної самосвідомості.

Мета даного комплексу вправ полягає у поглибленні рівня прийняття власної особистості, розвитку позитивної Я-концепції, утвердженні права

кожної особистості на самоповагу та повагу з боку інших, розширенні рівня особистісної самосвідомості.

Зміст розділу III: вправа «Перше слово, друге слово»; вправа «Смішна людина на криші живе...»; інформаційне повідомлення «Самосвідомість»; вправа «Кульгава мавпа»; вправа «Хто Я?»; вправа «Два дзеркала»; вправа «Рекламний ролик»; вправа «Від нуля до десяти»; вправа «Слабкі сторони»; вправа «Мене не люблять тому, що...»; вправа «Знімаємо заборону»; вправа «Я»; підведення підсумків заняття.

Розділ IV. Формування цілісного Я образу.!

Мета даного комплексу вправ полягає у формуванні цілісного, гармонійного, позбавленого внутрішніх суперечностей образу Я.

Зміст розділу IV: вправа «Мое хобі»; вправа «Комплімент»; вправа «Я краще»; вправа «Ти такий як я»; вправа «Автопілот»; вправа «Зебра»; вправа «Закінчи речення...»; вправа «Я – Софія Ротару»; вправа «Сходинки»; вправа «Полюби себе»; вправа «Ода про себе»; підведення підсумків заняття.

Розділ V. Формування прагнення до самоствердження.

Мета даного комплексу вправ полягає у формуванні у студентів здатності до позитивного самоствердження.

Зміст розділу V: вправа «Зуби дареного коня»; вправа «Хто я такий?»; інформаційне повідомлення «Поняття про Я-концепцію особистості»; вправа «Чарівна гумка»; інформаційне повідомлення «Моделі поведінки людей»; вправа «Мій стиль»; інформаційне повідомлення «Способи самоствердження особистості»; вправа «Радощі життя»; мозковий штурм «Основні правила кожної людини»; рефлексія; підведення підсумків заняття.

Підведення підсумків тренінгу.

Робота з картками «Мої очікування»; заповнення анкети «Аналіз ефективності тренінгу»; заключне слово тренера.

За результатами кожного тренінгового заняття проводиться сеанс рефлексії, в рамках якого учасники тренінгу спільно обговорюють свої враження від участі у програмі (відзначають найбільш вдалі та цікаві форми та методи роботи, висловлюють у конструктивній формі побажання тренеру щодо вдосконалення роботи під час тренінгу).

Після проведення тренінгу було зроблено перевірку експериментальної гіпотези, що здійснювалась за допомогою ряду діагностичних методик («Стратегії самоствердження особистості» (Н. Є. Харламенкова, Нікітін Є. П), Тест-опитувальник «Самовідношення» (В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв), Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки (адаптація О. К. Осницького), Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація Є. Ф. Бажина, С. О. Голинкіної, О. М. Еткінда), Опитувальник «Часова перспектива особистості» Ф. Зімбардо (адаптація А. Сирцова, Є. Соколова, О. Мітіна), Методика дослідження базисних переконань особистості Р. Янофф-Бульман (модифікація М. А. Падун, А. В.

Котельникова) на контрольній та експериментальній групах, отримані результати ми представимо у наступних публікаціях.

Висновок. Таким чином, формування у студентів здатності до самоствердження нами здійснювалося шляхом використання знань про феномен самоствердження, розкриття змісту цього поняття, структури, етапів та психологічних факторів самоствердження. Запропонована нами програма «Психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження» побудована з урахуванням загальнотеоретичних понять про соціально-психологічний тренінг.

Перспективним напрямком подальшої роботи вважаємо впровадження у навчально-виховний процес та апробацію даної програми у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Альберти Р., Эммонс М. Самоутверждающее поведение. СПб., 1998. – Режим доступа до електронного ресурсу : http://psychologi.net.ru/book3_pr_p/alberti.html
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
- 54Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / І. С. Булах. – К., 2004. – 466 с.)
4. Выготский Л. С. Вопросы детской (возрастной) психологии // Собр. соч. : В 6-ти т. – Т. 4. Детская психология / Под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – 433 с.
5. Логинова Н. А. Развитие личности и ее жизненный путь // Принципы развития в психологии. – М. : Наука, 1978. – С. 156–172.
6. Никитин Е. П., Харламенкова Н. Е. Феномен человеческого самоутверждения. – СПб. : «Аистеня», 2000. – 224 с.
7. Психология общения. Энциклопедический словарь. Под общ. ред. А. А. Бодалева. М. : Изд-во «Когито-Центр», 2011 – 600 с.
- ; 4Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. Як допомогти собі та іншим. Курс лекцій. Навчальний посібник. Рекомендовано Міністерством освіти України (лист № 987 від 05.08.99). – К. : Наукова думка, 2000. – 191 с.)

Summary

This paper presents the content, structure and characteristics of the program "Psychological bases of formation of the students ability to self."

Keywords: strategy of self-affirmation, student age, reflection, empathy, effective communication, self-awareness, the image I.